

بسم الله الرحمن الرحيم

تهیه : حسن مهربان کارشناس دفتر تقسیمات کشوری ، وزارت کشور

سیر تغییر نام و نامگذاری مکانهای جغرافیایی

چکیده

نام مکانهای جغرافیایی یکی از مهمترین شاخص هویت ملی هر کشوری به شمار می‌رود. سیر تغییر نام و نامگذاری مکانهای جغرافیایی در طی قرون گذشته تحت تأثیر عواملی چند بوده و از این نظر جای بسی تحقیق و تأمل وجود دارد. در بعضی ادوار نامها متأثر از فرهنگ اقوام بوده و توسط خود مردم انتخاب می‌شدند و در بعضی ادوار دیگر با دستور بزرگان و پادشاهان نامگذاریها و تغییر نامها انجام گردیده است و در قرون اخیر با شکل‌گیری دولتهای منسجم و تهیه قوانین و دستورالعمل‌ها، این امر به طور سیستماتیک توسط دولت انجام گردیده است. در این مقاله به بررسی این عوامل و سیر تاریخی آن می‌پردازیم.

۱- نامگذاری مکانهای جغرافیایی در قبل از اسلام

از گذشته دور تا شکل‌گیری دولتهای ماد و هخامنشیان و ساسانیان نامگذاری مکانها توسط پادشاهان و بزرگان و یا مردم انجام می‌گردید. این نامها برگرفته از نام پادشاهان و بزرگان یا نام قوم و قبیله و حادثه تاریخی و یا عارضه طبیعی و ... بوده است. به چند نمونه از این موارد اشاره می‌کنیم.

اردشیر بابکان در طول حکومت خود اقدام به بنای چند شهر نمود. از آن جمله شهر به‌اردشیر یا وه‌اردشیر را بنا نهاد که پس از ورود اسلام به ایران نام این شهر به بردسیر تغییر داده شد.

شهر بابک که هنوز هم به همین نام مشهور است و بنای آن را به بابک، بنیانگذار سلسله ساسانی نسبت می‌دهند.

شهر شادشاپور که شاپور اول دستور ساخت آن را داد و پس از ورود اسلام به کشوین تغییر نام یافته و پس از تعریب به قزوین تبدیل شده است.

شهر دارابگرد که بنای آن را به داراب کیانی نسبت می‌دهند پس از معرب شده به دارابجرد و امروزه به داراب معروف است.

بعضی از جای نامها نیز از اسامی اقوام اخذ شده است. به عنوان مثال در اوستا سرزمین وارنا Varena یا ورنّا به ناحیه‌ای در شمال کوه البرز اطلاق می‌شده است (قسمتی از استانهای گیلان و مازندران کنونی). پس از استقرار قوم گیل در این منطقه نام آن به گیل یا گِل (در زبان پهلوی گِلان Gelan یا گِلک و یا به یونانی گِلا Geale) تبدیل و به مرور زمان به گیلان (مركب از گیل + ان پسوند مکان یعنی سرزمین گیل ها).

پسوند و پیشوندها نامها در دوره قبل از اسلام

پسوند "ان" که پسوند مکانی است مانند گِلان (گِل + ان ، به معنی سرزمین گِل‌ها).
پسوند "گان" که معنی جا و زمین است مانند زنگان ، گرگان ، آذرپادگان ، چشمه‌گان ، گناوه‌گان.
پیشوند "رام" به معنی شاد و خرم مانند رام اردشیر ، رامهرمز ، رام پیروز ، رامگرد ، رام‌قباد.

۲- تغییر نام و نامگذاری مکانهای جغرافیایی پس از ورود اسلام به ایران

۱-۲- قرون اولیه : پس از ورود اسلام به ایران ، بعضی از نامها تغییر یافته و با ایجاد شهرها و مکانها نامهای جدیدی بر آنها گذارده شد. تغییر نامها مشمول تعریب نامهای ایرانی بوده که بر اساس تلفظ یا نگارش اعراب از آن نامها تغییراتی ایجاد شد (اگر بتوان آن را تغییر نام نامید) و در بعضی موارد سرآغاز تغییرات بعدی نیز گردید. در جدول زیر به چند نمونه از این تغییرات اشاره می‌کنیم.

نام اولیه	نام معرب شده
شوشتر	تستر
تسوک	تسوج
جاگرم	جاجرم
گردپادگان	جرباذقان (جرباذکان)
گرگان	جرجان
دزبیل (دزفیل)	دسفل (دزفول)
شاپور خَرّه	سابور خَرّه
رامگرد	رامگرد
زنگان	زنجان
سگستان	سجستان
کشوین	قزوین
گیلان	جیلان

نام اولیه	نام معرب شده
کهستان	قهستان
آذرپادگان	آذربایجان
ابرکو (ابرکوه)	ابرکو
گهرم	جهرم
قومس	کومش (کومس)
کلا (کلاته)	قلا (قلعه)
اسپرائین	اسفراین (اسفرائین)
پسا	فسا
رخد	رخج
منوقان	منوجان
جز	گز
ایزر	افزَر

۲-۲- مکانهای جغرافیایی جدید

پس از ورود اعراب مکانهایی با نامهای جدید بوجود آمد. روستاها و شهرهایی در کنار لشکرگاهها بوجود آمد. از جمله این مکانها شهر عسکر مکرّم است که در سال اول هجری به نام سردار عرب مکرّم نامیده شد. به دلیل استقرار لشکر مکرّم در نزدیکی شهر رستم گواد (عربها این شهر را بعدها رستاقباد نامیدند) این مکان بعدها به عسکر مکرّم یعنی لشکرگاه مکرّم معروف گردید. بعضی از مکانها نیز تغییر نام داده شدند که می توان به موارد زیر اشاره کرد.

سرزمین "سیف بنی الصفاق" در ولایت اردشیرخره (در سرزمین کنونی لار) و همچنین "سیف آل ابی زُهِیر" در مسیر راه دارابگرد به سیراف و "قلعه سیف عُمّاره" در ساحل خلیج فارس و همچنین "قریه الآس" که نام قبلی آن بودنجان بوده در تابعیت ولایت استخر، "شعب یوان" در ولایت شاپور و شهر "جُنُبْد المَلّجان" که معرب گنبد ملّغان بوده و در ولایت شاپور واقع بوده و همچنین رستاق "زُمّ الاکراد" که تابع ولایت شاپور بوده است از جمله نامهای جدیدی است که پس از ورود اعراب نامگذاری گردید.

همچنین رود ارس که موسی خورنی مورخ ارمنی آن را به صورت اِرَاسک و یونانیها آراکس ثبت کرده اند، توسط اعراب به نام الرّس یا ارس نامیده شد.

در قرون بعدی نیز تغییراتی انجام گردید. به عنوان مثال شهر بلدالعتیق در اواخر قرن چهارم هجری به نام کازرون تغییر نام یافت. همچنین شهر گور که اردشیر بابکان بنا نهاده بود توسط عضدالدوله دیلمی به نام فیروزآباد تغییر نام داده شد.

با ورود مغولها در قرن هفتم تغییراتی بوجود آمد. همچنین شهرها و روستاهای جدیدی نیز تاسیس گردید. به عنوان مثال ارغونخان مغول شهر سلطانیه را بنیان نهاد و الجایتو در سال ۸۰۴ هجری آن را به پایان رسانید و پایتخت دولت ایلخانان قرار داد. نام مغولی آن قنغرلان بوده و نام سلطانیه را نیز مغولان بر این شهر نهادند. اولجایتو دو شهر دیگر نیز به نامهای سلطان آباد چم چمال و سلطان آباد اولجایتو بنا نهاد.

باتوخان (یا صاین خان) که یکی از بزرگان مغول بود، روستای قهود یا قهورد را که بر سر راه ابهر قرار داشت، صائین قلعه نام نهاد.

همچنین مغولان پس از استیلا بر آذربایجان نام رودخانه زرینه‌رود را تغییر داده و جغاتو یا جغتونغتو نامیدند که این نام بعدها به جغتوچای تبدیل گردید (این نام توسط فرهنگستان به نام اصلی آن زرینه‌رود باز گردانده شد). به علاوه مغولان نام رودخانه‌ای را که به آن آب اهر می‌گفتند به نام گوکچه نیل تغییر دادند.

مغولان نام شهری را که هم اکنون نقده نامیده می‌شود و ظاهراً با شهر کوچکی به نام پسوا (بسوا) یا پسوه (بسوه) مطابقت دارد به نام سولدوز که نام یکی از امرای مغول بوده است، تغییر نام دادند که نام این شهر بعداً دوباره به نام اصلی آن نقده باز گردانده شد.

در زمان صفویه نیز تغییراتی چند در نامها ایجاد شد. از آن جمله تغییر نام بندر گمبرون یا گامبرون به بندرعباس و همچنین دستور ساخت شهر فرح آباد در ساحل دریای خزر که در زمان شاه عباس صادر گردید و شهر بهشهر نیز که در اوایل دوران صفویه به نام آسیاسر شناخته می‌شد در زمان شاه عباس اول به اشرف تغییر داده شد.

در زمان قاجاریه نیز شهر اراک که در آن زمان سلطان آباد نام داشت به دستور فتح‌علی‌شاه ساخته شد. همچنین تغییر نام شهر اهواز به ناصریه و شهر گروس به بیجار در زمان ناصرالدین شاه اتفاق افتاد.

۲-۳- نامهای برگرفته از طوایف

نامهای فراوانی در استانهای کشور از نام طوایف یا ایلات اخذ شده است از آن جمله میتوان به نامهای چرام، ایتوند، ناروئی، طرهان، امجری، گوکلان، ممسنی، جاویدی، بکش، دشمن زیاری، شبانکاره، گروس، ملکشاهی و ... نام برد.

۳- تغییر نام و نامگذاری مکانهای جغرافیایی در زمان حکومت پهلوی

در این دوره تغییر نام و نامگذاریهای زیادی انجام گرفت. و اولین دستورالعمل نامگذاری نیز در این دوره تهیه گردید. همچنین در این دوره تغییر نامهایی در سطح کلان انجام گردید. به عنوان مثال در سال ۱۹۳۵ میلادی مطابق با ۱۳۱۳ هجری شمسی طبق پیشنهاد وزارت امور خارجه و تایید دولت نام کشور از پرس، پرسیا، پرسیان، پرسین، پرسه و امثال آن به نام ایران تغییر یافته و از ابتدای سال ۱۳۱۴ رسماً نام ایران مورد استفاده قرار گرفت.

در سال ۱۳۰۹ طی مصوبه‌ای زبان فارسی تنها زبان رسمی کشور اعلام شد و در راستای این حرکت اقداماتی نظیر تغییر اسامی مکانها و سایر واژه‌های مصطلح به نامها و واژه‌های فارسی آغاز گردید. از جمله تشکیل فرهنگستان ایران و تشکیل کمیسیون جغرافیا در فرهنگستان بوده است. پس از تشکیل کمیسیون، سیاست فارسی‌سازی نامها شامل نام استان، شهرستان، بخش، شهر، روستا، رودخانه، کوه، خیابان، کوچه، دشت، محله و طوایف گردید. در اسناد کمیسیون اشاره گردید که: اگر در اسامی جغرافیایی کلماتی مانند چای، سو، بولاق و کلمات مشابه آن باشد این اسامی بیگانه مشخص و به فارسی تغییر داده شوند. و برای دیگر مناطق کشور که دارای نامهایی نامناسب و غیرفارسی هستند فرهنگستان نامهای مناسبی پیدا کند.

به این ترتیب نامهای بسیاری که نشانگر فرهنگ و تاریخ جای جای کشور پهناورمان بود، دگرگون و با نامهایی که اکثراً نامناسب و بدون توجیه بودند جایگزین گردید و نامهایی با قدمت چند صد ساله و گهگاه هزار ساله نادیده انگاشته شد. از سال ۱۳۱۰ که آغاز این تغییر نامها بود تا سال ۱۳۲۰ که حکومت پهلوی اول به پایان رسید بیش از ۱۵۰ تغییر شامل نام استان، بخش، شهر، روستا، رودخانه، ایل و ... انجام پذیرفت که اکثر این تغییرات در استانهای فعلی آذربایجان شرقی و آذربایجان غربی، کردستان، خوزستان و گلستان انجام شد. نحوه تغییر نام نیز به این صورت بود که نامهای ترکی و عربی را با معادل‌های فارسی آنها جابه‌جا کرده و در تغییر نام بعضی از مکانها و ایلها از پسوند یا پیشوند "شه" و "پهلوی" استفاده گردید. در جدول زیر به تعدادی از این تغییرات اشاره می‌کنیم.

در سال ۱۳۱۶ دستگاه حکومتی رضاشاه با هدف تمرکز زدایی و همسان‌سازی و ایجاد یکپارچگی ملی (البته به زعم حکومت) دست به اقدامی جدید زده و به خشن‌ترین نوع تمرکز اداری و تقسیمات کشوری بر اساس مدل شماره‌ای و عددی به عنوان نام مناطق جدید (استانهای جدید) روی آوردند که این الگو بر اساس طرح و برنامه‌های ژاکوبن‌های فرانسوی پیاده گردید. مطابق این الگو نام استانها ابتدا به نام جهت‌ها نامگذاری گردید یعنی استانهای شمال، جنوب، غرب، شمال غرب، شمال شرق و استان شش (مکران). سپس در همان سال استانها به صورت شماره‌ای نامگذاری شد و استانها به ترتیب یکم، دوم، و، دهم شماره‌گذاری گردیدند. در این دوره ۱۵۶ مورد تغییر نام داده شد. همچنین در سال ۱۳۱۶ فرهنگستان طی بخشنامه‌ای

نامهای جدیدی برای واحدهای تقسیمات کشوری ابلاغ نمود که طی آن واحدهای تقسیماتی استان، شهرستان ، بخش و دهستان معرفی گردید.

نام قبلی	نام مصوب فرهنگستان
طاهربوغدا	گندمان
قره گل	سیاه گل
قوزلو علیا	گلزار بالا
قامیشله	نیسان
قره غان	سیاه دشت
بندر آق گنبد	بندر سفید گنبد
یام	پیام
هلاکو	هرزند
طایفه یار احمد زائی	طایفه شهنواز
طایفه اسماعیل زائی	طایفه شه بخش
طاطائو	سیمین رود
حاجی لر	دشت مینو (مینو دشت)
محمرة	خرم شهر
فلاحیه	شادگان
ارومیه	رضائیه
خزعل آباد	خسروآباد
خزعلیه	خرم کوشک
علی آباد	شاهی
ناصری	اهواز
طهران	تهران
عبادان	آبادان
عرب لنک	فرخ زاد
قرا چمن	سیاه چمن
قره بغده	سیاه گندم
قره غان	سیاه دشت
قریه عرب	پل دشت
قزل اوزن	سفید رود
قوتلو	کبودان
امچه لی	بناور
ایاغ چی	پادار

نام قبلی	نام مصوب فرهنگستان
سلماس	شاهپور
سولدوز	تقده
آق قلعه	پهلوی دژ
ساوجبلاغ	مهاباد
آجی جای	تلخه رود
قره سو	سیاهآب
طالح	تاله
گیج قره گلی	گیج ساران
صالح آباد	اندیمشک
قراغینی	سیه چشمه
قان یوخمز	پناده
ابوالمومن	پارسا
اللهیار	خدایار
باش بولاق	سرچشمه
بنی طرف	دشت میشان
منصور آباد پشتکوه	مهران
دزدآب	زاهدان
نصرت آباد	زاهدان
خبیص	شهداد
یورقل	یارگل
آق تپه	سفید تپه
آلطنون سفلی	زرینه پائین
اشرف	بهشهر
بانگلو	بانگی
وشتمگیر	پیشیک محله
حویزه	هویزه
خفاجیه	سوسن گرد
رباط کریم	شهریار
صاین قلعه	شاهین دژ
سیادهن	تاکستان

۱-۳- اولین دستورالعمل تغییر نام

در سال ۱۳۱۹ دستورالعمل تغییر نام دهات کشور توسط هیات وزیران تصویب گردید که این دستورالعمل عیناً در ذیل ذکر میگردد.

۱- مالک - بنگاه و یا اداره‌ای که درخواست تغییر نام دارد باید درخواست خود را ضمن تعیین نام ده و خصوصیات آن از قبیل سوابق تاریخی - وضع جغرافیائی اوضاع طبیعی و اقتصادی با دلائل تغییر نام و در صورتیکه نام یا نامهای جدید پیشنهاد می‌شود با ذکر نامهای مزبور مستقیماً و یا بوسیله وزارت کشور به بخشداری مربوط بفرستد.

۲- بخشدار پس از بررسی موضوع را در شورای بخش مطرح نموده و در صورتیکه اکثریت شورای بخش طبق مقررات آئیننامه با تعیین نام موافقت نمودند مراتب توسط بخشدار نزد فرماندار شهرستان فرستاده می‌شود

۳- فرماندار به نوبه خود موضوع را در شورای اداری شهرستان مطرح و در صورت تصویب با نظریه خود برای وزارت کشور می‌فرستد .

۴- وزارت کشور در صورتیکه دلائل را کافی و تغییر نام را لازم دانست نام پیشنهادی و یا هر نام دیگری را که مقتضی بداند برای فرهنگستان ایران خواهند فرستاد .

۵- نامی که توسط فرهنگستان پذیرفته شد بوسیله وزارت کشور در مجله دادگستری منتشر و بطور بخشنامه برای وزارت خانه‌ها و ادارات مربوط فرستاده خواهد شد .

۲-۳- عوامل موثر در تغییر نامها در حکومت پهلوی اول

از سال ۱۳۰۹ تا سال ۱۳۱۶ تغییر نامها به دستور شخص رضاشاه و یا به پیشنهاد وزارتخانه‌های مالیه ، طرق ، داخله ، دادگستری و امور خارجه و تصویب هیات وزیران انجام می‌شد و تنها در یک مورد درخواست مردم بوده است. از سال ۱۳۱۶ تا ۱۳۱۹ نامها به پیشنهاد وزارت داخله یا کمیسیون جغرافیا و توسط فرهنگستان ایران تصویب می‌شدند. از سال ۱۳۱۹ به بعد به پیشنهاد وزارت کشور و تصویب هیات وزیران تغییر نامها حاصل شد.

۳-۳- تغییر نامها در دوران حکومت پهلوی دوم

کمابیش در این دوره نیز همان دستورالعمل دوره حکومتی پهلوی اول در این دوره نیز ادامه یافت و تعدادی از نامها با معادل فارسی واژه‌های تشکیل دهنده آن جایگزین شدند و بعضی دیگر با پسوند و پیشوند نامهای منسوب به حکومت تغییر داده شدند. ضمناً در این دوره نام استانها که شماره گذاری شده بود به نام اصلیشان بازگردانده شدند. در جدول زیر به چند نمونه از تغییر نامها اشاره می‌کنیم.

نام قبلی	نام مصوب
بندر حسن کیاده	بندر فرحناز
جزیره حاج صلیوخ	جزیره مینو
جزیره شیخ شغیب	جزیره لاوان
بندر معشور	بندر ماه شهر
خانه	پیرانشهر
آل بوعبادی	فرخ زاد
طره خضر	سمند
ابو شانل	شانل

نام قبلی	نام مصوب
حسین آباد افشار	مهردشت
ترخوران	تفرش
ارداک	چناران
دهکده	شاه پسند
آخوره	فریدون شهر
ملاثانی	رامین
ملک کندی	ملکان
مغیطیه	مخستان

در سال ۱۳۵۵ طی مصوبه‌ای نام ۹۷ جزیره از جزایر دریاچه ارومیه نامگذاری و یا تغییر نام داده شد که اغلب نامها با ترجمه نام جزایر به فارسی همراه بود. در جدول زیر به چند نمونه از آنها اشاره می‌کنیم.

نام قبلی	نام مصوب
قره آدا	سیاوش
گمیجی	ناخدا
آرپاداره سی	جوزار
یاستی داشی	تختان

نام قبلی	نام مصوب
آق داغ	سپید
ملاپورکی	پیشوا
داش آدا	بردین
گولایان داشی	کاکائی بالا

همچنین در سال ۱۳۵۶ تعدادی از روستاهای استان خوزستان که اکثراً نام عربی داشت تغییر نام داده شد که تعدادی از آنها در جدول زیر آمده است.

نام قبلی	نام مصوب
معمره	نوآباد
بن معلی	فرازین
گمبوعه	کامبوزیا
کوت شنوف	دل آویز
ازرق	کبودان

نام قبلی	نام مصوب
ابوالفارس	اسوار
ام الصخر	بردان
عبدلیه	آزاده
معانیج	گلبوم
عریض	پهناب

طبق جداول فوق تغییر نامهایی که در دوران حکومت پهلوی دوم به وقوع پیوست نیز تا حدودی با دستورالعمل کمیسیون جغرافیای فرهنگستان ایران ، سعی در از بین بردن نامهای محلی که به زبانهای غیر فارسی بوده است ، مبادرت ورزیدند.

۴- تغییر نام و نامگذاری بعد از وقوع انقلاب اسلامی

بعد از انقلاب تغییر نامها بیشتر سعی در اعاده هویت تاریخی - ملی مکانهای جغرافیایی و زدودن نامهای مربوط به رژیم پهلوی و افراد وابسته به رژیم پهلوی و نام خوانین و اسامی مستهجن داشت. از آن جمله اعاده نام ارومیه (رضائیه) ، سلماس (شاهپور) و بندر انزلی (بندر پهلوی) می باشد. انتخاب نام جدید نیز بر اساس وضعیت و فضای جدیدی که در سالهای اول انقلاب وجود داشت ، از اسامی اسلامی و مذهبی و افراد مورد علاقه مردم و گهگاه هم از نام قدیمی مکان جغرافیایی که در طی سالهای حکومت پهلوی تغییر نام داده شده بود ، استفاده گردید. در جدول زیر به تعداد از این تغییر نامها اشاره می شود.

نام قبلی	نام مصوب
دشت میشان	دشت آزادگان
شاه پسند	آزادشهر
شاه آباد غرب	اسلام آباد
شاهی	قائم شهر
یعقوب شاه	عاشوری
شاه آباد برآفتاب	برآفتاب
بادشاه	باغ شاد
دریاچه آریامهر	دریاچه زریوار
پهلوی دژ	ننور
ایران شاه	تیلکو
بردشاه	آزادگان
اسرائیل	قدس

نام قبلی	نام مصوب
بندر شاه	بندر ترکمن
بندر شاهپور	بندر امام خمینی
تخت شاه	تختی آباد
شاه کهریز	کهریز
کهنک	نوفل لوشاتو
شاه آباد	اسلام آباد
خسروشاه	خسروشهر
خانیک شاه	خانیک
شهرضا	قمشه
شهر صنعتی آریامهر	پولادشهر
آذران	هشترود
دشت شاه	دشت شاد

در سالهای اول انقلاب تغییر نامها ، بیشتر بر اساس درخواست مردم و مصوبه شورای انقلاب مصوب گردید. بعضی از تغییر نامها نیز به پیشنهاد سایر وزارتخانه ها و مصوبه شورای انقلاب تغییر داده شدند. به عنوان مثال

پیشنهاد وزارت نیرو در خصوص تغییر نام چند سد کشور به شرح جدول ذیل می‌باشد :

نام قبلی سد	نام جدید
محمد رضا پهلوی	دز
فرح	اکباتان
فرحناز پهلوی	لتیان
شاپور اول	مهاباد
رضا شاه کبیر	کارون

۴-۱- اولین قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری

اولین قانون مدون تقسیمات کشوری در سال ۱۳۶۲ به تصویب هیات وزیران رسید. در ماده ۱۳ این قانون تغییر نام و نامگذاری واحدهای تقسیماتی (به جز استان) منوط به پیشنهاد وزارت کشور و تصویب هیات وزیران شده است و در ماده ۲۱ آئین نامه اجرایی قانون مذکور مصوب سال ۱۳۶۳ هیات وزیران، تغییر نام و نامگذاری واحدها و اجزاء تقسیمات کشوری و همچنین اراضی و عوارض طبیعی و جغرافیایی کشور نیز بنا به پیشنهاد وزارت کشور و تصویب هیات وزیران امکان‌پذیر گردیده است و تغییر نام و نامگذاری سایر اماکن جغرافیایی واقع در حوزه شهری و روستایی به عهده وزارت کشور محول گردیده است که این امر در سال ۱۳۶۴ طی بخشنامه وزیر کشور وقت به استانداریها تفویض اختیار گردید.

۴-۲- آیین نامه نامگذاری شهرها، خیابانها، اماکن و مؤسسات عمومی

سیاست نامگذاری خیابانها و اماکن عمومی و مؤسسات

این مصوبه در سال ۱۳۶۷ توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب گردید. این مصوبه شامل دستورالعمل نامگذاری و ترکیب شورای مرکزی نامگذاری بوده و مشمول تغییر نام استانها، مراکز استان، بندرها و جزیره‌ها و شهرستانها و بخشها، بزرگراهها، خیابانها و بازارها و کوچه‌های بزرگ، دانشگاهها و مؤسسات آموزش عالی، مدارس و مهدکودکها، مؤسسات تحقیقاتی و مجامع علمی و فرهنگی، تالارهای عمومی، بیمارستانها و مراکز بهداشتی و درمانی، سینماها و مراکز تفریحی و پارکها و میدانها و ترمینالها و فرودگاهها و ایستگاههای راه‌آهن

و پالایشگاهها، کارخانه‌های بزرگ، بانکها و مراکز ورزشی و باشگاهها می‌باشد. این مصوبه در همان سال مورد تجدید نظر قرار گرفت. سپس در سال ۱۳۷۵ مورد بازبینی قرار گرفته و تحت عنوان آیین نامه نامگذاری شهرها، خیابانها، اماکن و مؤسسات عمومی تصویب گردید.

آیین نامه نامگذاری شهرها، خیابانها، اماکن و مؤسسات عمومی

شهرهای جمهوری اسلامی ایران در ظاهر و باطن باید نمایانگر تاریخ و جغرافیای تمدن و فرهنگ اسلامی و ایرانی باشد. یکی از مصادیق مهم این امر، اسامی خیابانها، اماکن و مؤسسات عمومی در شهرهاست و این اسامی در حکم شناسنامه شهرها و بیانگر ارزشهای اعتقادی، تاریخی، فرهنگی و ملی جامعه است.

ماده اول - ضوابط و معیارهای نامگذاری

۱- نام شخصیت‌های مهم تاریخ صدر اسلام و انقلاب اسلامی و شهدای گرانقدر آن و حوادث مهم تاریخ مبارزات اسلامی مردم ایران در درجه اول و نام شخصیت‌های فرهنگی، ادبی، علمی، سیاسی و تاریخی ایران و اسامی راجع به اندیشه، فکر و هنر و نیز مظاهر طبیعت زیبای ایران در مرتبه بعد برگزیده شود.

۲- در نامگذاری تناسب اسم و مسمی رعایت شود.

۳- اسامی باید رسا، کوتاه، سلیس و روان باشد.

۴- از اسامی مناسبی که باعث ایجاد روحیه افتخار ملی و حماسی، و انبساط خاطر و تلطیف اخلاقی و عاطفی مردم و بیانگر غنای فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی باشد استفاده شود.

۵- به منظور حفظ و تحکیم یکپارچگی سیاسی و فرهنگی کشور و حفظ هویت ملی، نام‌ها باید فقط به زبان فارسی باشند.

۶- در نقاط مختلف کشور ضمن توجه به ویژگیهای منطقه‌ای از اسامی شهرهای دیگر هم استفاده شود.

۷- به منظور ایجاد پیوندهای سیاسی و فرهنگی با کشورهای دیگر می‌توان در نامگذاری اماکن با پیشنهاد وزارت امور خارجه و تایید شورای فرهنگ عمومی کشور از نام شخصیت‌های سیاسی و مردمی خارجی یا اسامی اماکن خارجی استفاده کرد. در این زمینه اولویت با کشورهای اسلامی است.

۸- در نامگذاری علاوه بر توجه به شخصیت‌های ملی و قهرمانان، به شخصیت‌های محلی هر منطقه نیز توجه شود.

۹- از نام اشخاص خیری که تاسیسات مهم عام المنفعه (اعم از دینی، آموزشی، علمی، فرهنگی، هنری و تربیتی) احداث کرده‌اند می‌توان برای نامگذاری اماکن یاد شده استفاده کرد.

۱۰- فروشگاهها، شرکتها و مراکز کار و پیشه باید از گذاشتن اسامی خارجی جداً خودداری کنند. نام‌ها باید فقط به زبان فارسی باشد. مگر در مواردی که به تشخیص شورای فرهنگ عمومی این اسامی به منظور ایجاد پیوندهای فرهنگی، علمی و سیاسی انتخاب شده باشند. شیوه نامه آن را شورای فرهنگ عمومی تهیه و ابلاغ خواهد کرد.

ماده دوم - موارد مشمول نامگذاری

۱- آئین نامه نامگذاری شامل این موارد می‌شود:

شهرها، شهرکها، بندرها، رودها، جزیره‌ها، بزرگراهها، خیابانها، بازارها و کوچه‌ها، مدارس و مهد کودک‌ها، موسسات تحقیقاتی و مجامع علمی و فرهنگی، تالارهای عمومی، بیمارستانها و مراکز بهداشتی و درمانی، سینماها و مراکز تفریحی و باغها و بوستانها، میدان‌ها و پایانه‌ها، فرودگاهها و ایستگاههای راه آهن و پالایشگاهها، کارخانه‌ها، بانک‌ها و مراکز ورزشی و باشگاهها، فروشگاهها، شرکت‌ها و مراکز کار و پیشه

۲- این آیین نامه در باره اماکن جدیدالاحداث است ولی در مورد تغییر اسامی نامناسب موجود لازم است بر طبق شیوه نامه‌ای که شورای فرهنگ عمومی بر اساس این آیین نامه تنظیم و ابلاغ می‌کند عمل شود.

ماده سوم - مرجع نظارت

۱- نظارت بر حسن اجرای ضوابط و معیارهای شورای عالی انقلاب فرهنگی در امر نامگذاری اماکن به عهده شورای فرهنگ عمومی است.

۲- این شورا همه ساله گزارش بررسی و نظارت و عملکرد خود را به شورای عالی انقلاب فرهنگی ارائه می‌دهد.

ماده چهارم -

این آیین نامه در ۴ ماده و ۱۴ بند در جلسه مورخ ۷۵/۹/۶ شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسید و آیین نامه‌های قبلی لغو می‌شود.

دستور العمل اجرایی آیین نامه نظارت بر نامگذاری شهرها ، خیابانها ، اماکن و موسسات عمومی در تاریخ ۱۳۸۶/۶/۲۰ توسط شورای فرهنگ عمومی تصویب گردید.

۳-۴- دستورالعمل تغییر نام عناصر و واحدهای تقسیمات کشوری

در سال ۱۳۷۱ طی نامه‌ای به استانداران سراسر کشور تشکیل کمیسیون نامگذاری جهت نامهایی که تغییر آنها توجیه دارند، ابلاغ گردید. وظیفه این کمیسیون تهیه گزارشی مبسوط تحقیقی از وجه تسمیه، تاریخ نامگذاری، ریشه و مفاهیم لغوی، علت انتخاب نام اولیه و نام پیشنهادی (به جز نام افراد)، درجه مقبولیت عامه، تغییرات تلفظ، آوا و هجای نام در طول تاریخ و سایر موارد قابل مطالعه پس از کسب نظرات مكتوب متخصصین و اساتید ادبیات، زبان فارسی، تاریخ، جغرافیای طبیعی، باستانشناسی و میراث فرهنگی می‌باشد.

سپس این گزارش به تایید استاندار محترم رسیده و جهت طی مراحل قانونی به وزارت کشور ارسال می‌گردد. این دستور العمل به شرح ذیل می‌باشد.

دستورالعمل تغییر نام عناصر و واحدهای تقسیمات کشوری

بخش نخست

قوانین نامگذاری و تغییر نام عناصر و واحدهای تقسیمات کشوری

(استان، شهرستان، بخش، دهستان، شهر، روستا)

در پاره‌ای موارد که تغییر نام انجام شده است این امر یا به صورت خودجوش و مردمی و یا به شکل اداری بوده است که برای زمان پیروزی انقلاب اسلامی همان اسناد کفایت می‌کند (پهلوی‌دژ - تابع استان گلستان - به آق قلعه و سپس به آق قلا، شهباز به تنکابن، که در جدول حوزه‌های انتخاباتی آمده است).

درباره بقیه موارد مطابق قوانین ذیل عمل خواهد شد که در نهایت هر تغییر نامی باید به تأیید دفتر تقسیمات کشوری و تصویب هیأت وزیران رسانده شود.

۱- مسأله تغییر نام و نام انتخابی برای عناصر و واحدهای تقسیمات کشوری بایستی در شورایی با ترکیب ذیل مطرح و تصویب گردد :

ترکیب شورای نامگذاری استان

- استاندار یا نماینده ایشان

- فرمانده شهرستان مربوطه

- مسئول تقسیمات کشوری استانداری

- عضو مسئول هیأت علمی دانشگاه در رشته مربوطه

- مسئول ارشاد اسلامی

- مسئول شورای هماهنگی تبلیغات اسلامی

۲- برای ایجاد نظم و هماهنگی در امر نامگذاری و تغییر نام محلهای مختلف اعم از شهرها و روستاها، مزارع، اماکن و مراکز تجمع انسانی و غیره لازم است به نکات ذیل توجه شود:

الف) سوابق تاریخی

ب) وضعیت جغرافیایی

ج) سنن محلی و اجتماعی محل

تبصره :

از انتخاب نام‌انوس و نامتناسب و یا کلمات بیگانه لازم است پرهیز شود.

۳- نسبت به تغییر نام کلیه محلها و مناطقی که با نام محمد رضا پهلوی و یا افراد و عواملی که با رژیم گذشته وابستگی داشته‌اند بدو اقدام گردد.

۴- غیر از موارد ذکر شده در بند پیش (۳) در سایر موارد درباره علت نامتناسب بودن اسامی و عناوینی که پیشنهاد تغییر نام آنها داده می‌شود ارائه توجیه و توضیحات کافی لازم است .

۵- ریشه لغوی و سوابق تاریخی اسامی فعلی و انتخاب نام پیشنهادی و وجه تسمیه و حتی الامکان رابطه و تناسب آن با محل مورد نظر دقیقاً توضیح داده شود.

۶- اوضاع جغرافیایی و اقلیمی و منطقه‌ای محل مورد نظر به تفصیل بررسی و گزارش شود.

۷- از پیشنهاد تغییر عناوین و اسامی محلهایی که در اسناد ، قراردادهای، مقاله نامه‌های مرزی و بین‌المللی و نظایر آن که تغییر آنها ممکن است ایجاد مشکلاتی نماید حتی‌المقدور صرفنظر گردد.

۸- از پیشنهاد تغییر عناوین و اسامی محلهایی که به طریقی به سابقه مذهبی و تاریخی محل لطمه وارد می‌سازد و امکان بررسیهای علمی و تاریخی را در آتیه مشکل می‌نماید خودداری شود.

۹- پیشنهاد تغییر نام یا نامگذاری ، مغایر با اصول دین اسلام و اوضاع جغرافیایی ، اجتماعی و آداب و رسوم و سنن محل مورد نظر نباشد.

۱۰- از پیشنهاد اسامی و عناوین و القاب تاریخی که قبلاً محلهای دیگری به آن عناوین و اسامی نامگذاری شده‌اند احتراز گردد.

۱۱- شئون و حرمت اسامی و عناوینی که برای هر محل در نظر گرفته می‌شود رعایت گردد.

۱۲- مناسب است پیشنهادات مذکور با کسب نظر اساتید و پژوهشگران محلی یا نزدیکترین دانشگاه و مؤسسه آموزشی عالی منطقه به عمل آید.

۱۳- بدواً گروه تقسیمات کشوری استان، هر یک از پیشنهادهای واصله را در این زمینه (تغییر نام و نامگذاری) دقیقاً مورد مطالعه و بررسی قرار داده تا به هنگام اجرای قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری در آن استان همزمان مورد رسیدگی و تصمیم گیری نهایی قرار گیرد.

۱۴- تغییر نامهایی که با فرهنگ انقلاب اسلامی مغایرت دارد برای لحاظ کردن آنها در گزارشات توجیهی استانها که به این دفتر ارسال می‌شود نام پیشنهادی را عنوان و نام قدیم را داخل پرانتز قرار دهند.

۱۵- پیشنهاد اسامی مکرر و شخصیت‌های انقلاب اسلامی و یا نامهایی که تلفظ آنها مشکل بوده و یا مقبولیت عامه ندارد و با فرهنگ و تاریخ اجتماعی و جغرافیایی منطقه سازگار نمی‌باشند به مصلحت نخواهند بود.

۱۶- در صورت نیاز به تغییر نام واحدهای تقسیماتی که نامناسب، مستهجن و یا طاغوتی می‌باشد، مراتب را با رعایت جمیع ملاحظات سیاسی و اجتماعی و فرهنگی منطقه بررسی و پس از تأیید استاندارد به همراه دلائل توجیهی اعلام و بر اساس مفاد بخشنامه شماره ۸۰۸/۵/۵۳ مورخ ۶۵/۳/۱۸ در موقع اجرای قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری مستقلاً در گزارشهای توجیهی منظور دارند.

۱۷- به منظور پرهیز از هرگونه دوباره کاری و امکان یکی کرده پیشنهادهای مکرر، به طور جامعه و قاطع اسامی کلیه روستاهای تابعه استان را مجدداً مورد بررسی قرار داده و ان دسته از اسامی نامناسب از قلم افتاده روستاهایی را که لزوماً واجد تغییر یا ترمیم می‌باشند طبق شرایط گفته شده اطلاع دهند.

تبصره:

تنها نامهایی که قبلاً مصوبه خاص داشته‌اند و یا در مصوبات دهستانی به صورت ((توضیح یا تذکره)) قید گردیده است رسماً تغییر می‌یابند (سایر اسامی نیاز دارند که از مراحل قانونی گفته شده بگذرانند).

۱۸- چون نام واحدها و عناصر تقسیمات کشوری و عوارض طبیعی به علت وجود پیشینه تاریخی در اسناد ملی و بین‌المللی ثبت هستند و از تاریخ و فرهنگ نشأت گرفته‌اند و همچنین در آداب و رسوم محلی، زبان و قومیت ریشه دارند پس نمی‌توانند به سهولت قابل تغییر باشند لذا به همان نام قبلی نامیده می‌شوند.

۱۹- با عنایت به ضرورت حفظ اصالت‌های فرهنگی، محلی و میراث فرهنگ اصیل ایرانی، شایسته است حتی‌الامکان عوارض طبیعی، واحدها و عناصر تقسیماتی جز در موارد ضروری از هرگونه تغییر نام مصون بمانند.

۲۰- چنانچه به علت طاغوتی و مستهجن بودن، تغییر نام توجیه (کافی) یافت، ضمن تهیه گزارش تحقیقی از وجه تسمیه، تاریخ نامگذاری، ریشه و مفاهیم لغوی، علت انتخاب نام اولیه (به جز نام افراد)، علت انتخاب نام پیشنهادی، درجه مقبولیت عامه، تغییرات تلفظ، آوا و هجا در طول زمان و سایر موارد قابل مطالعه را پس از کسب نظر مکتوب متخصصین و اساتید ادبیات زبان فارسی، جغرافیایی طبیعی، باستان‌شناسی و میراث فرهنگی در کمیسیون نامگذاری استانداری، مطرح و پس از تصویب به امضا جناب استاندارد به وزارت کشور جهت سیر مراحل قانونی پیشنهاد نمایند.

۲۱- شهرهای جمهوری اسلامی ایران بایستی هر یک نمایانگر تاریخ و جغرافیایی تمدن اسلامی باشند. لذا مسئولان نامگذاری باید از نام شخصیت‌های بزرگ فرهنگی و ادبی و علمی و تاریخ تمدن اسلامی و همچنین از نام شهرها و اماکن مشهور تاریخ و جغرافیایی ایران و در درجه دوم راجع به تاریخ و جغرافیایی سایر کشورهای اسلامی باشد (یا به یکی از مصادیق مهم این امر، اسامی خیابانها، اماکن و مؤسسات عمومی شهرهاست و این اسامی در حکم شناسنامه شهرها و بیانگر ارزشهای اعتقادی، تاریخی، فرهنگی و ملی جامعه است).

۲۲- نام شخصیت‌های مهم تاریخ صدر اسلام و انقلاب اسلامی و شهدای گرانقدر آن و حوادث مهم تاریخ مبارزات اسلامی مردم ایران در درجه اول و نام شخصیت‌های فرهنگی، ادبی، علمی، سیاسی، تاریخی ایران و اسامی راجع به اندیشه، تفکر و هنر مظاهر طبیعت زیبای ایران در مرتبه بعد برگزیده شود.

۲۳- در نامگذاری، تناسب اسم و مسمی رعایت شود.

۲۴- اسامی باید کوتاه، رسا، و روان باشد.

۲۵- از اسامی مناسبی که باعث ایجاد روحیه اقتخار ملی و حماسه و انبساط خاطر و تلطیف اخلاقی و عاطفی مردم و بیانگر غنای فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی باشد استفاده شود.

۲۶- به منظور حفظ و تحکیم یکپارچگی سیاسی و فرهنگی کشور و حفظ هویت ملی، نامها باید فقط به زبان فارسی باشند.

۲۷- در نامگذاری علاوه بر توجه به شخصیت‌های ملی و قهرمانان، به شخصیت‌های محلی هر منطقه توجه شود.

۴-۴- طرح یکسان سازی اسامی عناصر و واحدهای تقسیمات کشوری

طرح یکسان سازی اسامی عناصر و واحدهای تقسیمات کشوری یک طرح ملی است که از سال ۱۳۸۴ از طرف دفتر تقسیمات کشوری وزارت کشور مطرح و با همکاری استانداریها اجرا گردید. این طرح سعی در یکسان نمودن فهرست اسامی روستاها و مزارع و مکانهای جغرافیایی موجود در کشور دارد. فهرستهای موجود عبارتند از:

- فهرست مصوب

- فهرست مرکز آمار ایران

- فهرست استانداری و فهرستی که از به روزآوری نقشه‌های مصوب ۱/۵۰۰۰۰ تهیه شده است.

در این طرح اسامی را که در فهرستهای مورد نظر از لحاظ نگارش یا نام با هم اختلاف دارند با توجه به اسناد و مدارک موجود بررسی نموده و با اسم نهایی مکان مورد نظر به نتیجه می‌رسد. بعد از ۲ سال کار مداوم ۸۰٪ از این طرح به اتمام رسیده است.

۵- مشکلات تغییر نام و نامگذاری واحدها و عناصر تقسیماتی

با توجه به وضعیت کنونی مشکلات ذیل در رابطه با تغییر نام و نامگذاری به نظر می‌رسد:

۵-۱- در اثر ادغام روستاها و تبدیل روستا یا روستاها به شهر و یا ارتقاء سطوح تقسیماتی، بعضی از نامها حذف می‌شوند که گاهی این نامها بسیار قدیمی و تاریخی هستند به عنوان مثال به ادغام دو روستای درخش و آسیابان در تابعیت بخش قهستان شهرستان بیرجند و نامگذاری مجموعه آنها به نام قهستان می‌توان اشاره

کرد و یا شناخت شهر روستای سده مرکز بخش سده از توابع شهرستان قائنات به شهر آرین شهر و همچنین در حین ارتقاء سطح بخش شهرکی و ناروئی به شهرستان زهک نام شهرکی و ناروئی حذف گردید.

۵-۲ - نامگذاری و یا تغییر نام یک شهر و یا یک روستا به نام یک منطقه یا ناحیه و بالعکس. به عنوان مثال نامگذاری یک روستا به نام قهستان که نام قهستان در گذشته دور نام یک منطقه وسیع شامل چند شهرستان در استانهای خراسان رضوی و خراسان جنوبی بوده است.

۵-۳ - نحوه نامگذاری بعضی از عناصر و واحدها به خصوصی نحوه نامگذاری شهرها مناسب به نظر نمی‌رسد. عرفاً از قدیم الایام پسوند "آباد" جهت نامگذاری روستاها مورد استفاده قرار می‌گرفته است ولی در چند سال اخیر تعدادی از شهرها با پسوند آباد مصوب شده است.

نتیجه‌گیری

نامگذاری و تغییر نام مکانهای جغرافیایی در هر دوره تاریخی معلول عوامل مختلفی بوده است. در قبل از اسلام نام روستاها و مکانها، اکثراً توسط مردم انتخاب می‌شدند و این نامها متأثر از فرهنگ و نژاد و جغرافیای محل زندگی آنها بوده است و شهرهای بزرگ که بیشتر به دستور پادشاهان بنا می‌گردید توسط پادشاهان نامگذاری می‌گردید. پس از ورود اسلام تأثیر فرهنگ اسلامی و تغییر حکومت، علت اصلی تغییر نامها بود. در قرنهای بعدی ورود مغولان و تلاشهای آنان، تأثیری بر روی نامگذاری و تغییر نامهای جغرافیایی داشته است.

در دوره حکومت پهلوی اول، حکومت در راستای ایجاد یکپارچگی ملی (که این سیاست متأثر از نفوذ قدرتهای خارجی بود) اقدام به فارسی‌سازی نامهای جغرافیایی نموده و این سیاست در دوره پهلوی دوم نیز کمابیش پیگیری شد. این تغییر نامها اکثراً بنا به دستور حکومت و به ندرت به خواست مردم انجام شدند.

پس از وقوع انقلاب اسلامی و تصویب قانون تعاریف و ضوابط تقسیمات کشوری و تهیه دستورالعمل نامگذاری و تغییر نام عناصر و واحدهای تقسیماتی، تغییرات اسامی جغرافیایی قانونمند گردیده و بیشتر نامهای مستهجن و نامهای منسوب به حکومت پهلوی تغییر داده شدند و تعدادی از نامها نیز به نام اصلی خودشان بازگردانده شدند. اکثر این تغییر نامها به درخواست مردم انجام گردیدند. با نگاهی به آمار تغییر نام مکانهای جغرافیایی در می‌یابیم که تحولات تا چه حدی بوده است. در دوره پهلوی اول ۱۵۶ نام تغییر داده

شده در دوره پهلوی دوم ۲۲۶ نام تغییر داده شد و در دوره پس از انقلاب ۲۶۵۱ تغییر نام حاصل شد که درصدی از این تغییرات در جهت زدودن نامهای جعلی و مستهجن و منسوب به حکومت پهلوی و اطرافیان حکومت بوده است.

پیشنهاد

- ۱- در جهت حفظ آثار و نامهای تاریخی مکانهای جغرافیایی پیشنهاد می‌شود که فهرستی از شهرها و روستاها و مکانهای جغرافیایی که دارای قدمت و ارزش تاریخی هستند (البته ابتدا باید قدمت و تعریفی از آن ارائه شود) از جانب وزارت کشور و با همکاری سازمان میراث فرهنگی و سایر دستگاههای مرتبط تهیه و به تصویب هیات محترم دولت برسد و لزوم تغییر ناپذیری این نامها توسط دولت محترم تایید گردد.
- ۲- بررسی نامهای تاریخی که در اثر ادغام یا ارتقاء واحدها و سطوح تقسیمات کشوری از فهرست نامهای جغرافیایی حذف شده است و تهیه طرحی از جانب دستگاههای مرتبط جهت بازگرداندن این نامها.
- ۳- بازنگری دستورالعمل نامگذاری و تغییر نام در جهت افزایش دقت عمل بندهای دستورالعمل (به خصوص در نامگذاری و تغییر نام شهرها).

منابع

- ۱- ابن حوقل، (۱۳۶۱) ایران در صوره الارض، به کوشش و ترجمه جعفر شعار. تهران انتشارات امیرکبیر.
- ۲- ابوبکر احمد بن اسحق همدانی، (۱۳۴۹) مختصر البلدان، ترجمه ح. مسعود، تهران انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- ۳- مقدسی ابو عبدا... محمد بن احمد. (۱۳۶۱) احسن التقاسیم فی معرفه الاقالیم، ترجمه دکتر علینقی منزوی، تهران. انتشارات شرکت مولفان و مترجمان ایران.
- ۴- لغت نامه دهخدا.

- ۵- مجموعه قوانین ، روزنامه رسمی کشور.
- ۶- جغرافیای تاریخی ایران باستان، (۱۳۷۱) دکتر محمدجواد مشکور ، انتشارات دنیای کتاب.
- ۷- جغرافیای تاریخی فارس، (۱۳۸۲) پاول شوارتس ، ترجمه کیکاوس جهانگیری ، انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- ۸- تطبیق لغات جغرافیایی قدیم و جدید ایران ، (۱۳۷۶)تالیف محمدحسن خان اعتمادالسلطنه ، به تصحیح هاشم محدث ، انتشارات امیرکبیر.
- ۹- ممالک و مسالک ، (۱۳۷۳) تالیف اسحق ابراهیم اصطخری ، ترجمه محمدبن اسعد بن عبدا... تستری ، به کوشش ایرج افشار ، انتشارات موقوفه دکتر افشار.
- ۱۰- البلدان ، (۱۳۸۱) احمدبن ابی یعقوب (ابن واضح یعقوبی) ، ترجمه محمدابراهیم آیتی ، انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۱۱- فتوح البلدان ، (۱۳۴۶) بخش مربوط به ایران ، احمدبن یحیی البلاذری ، ترجمه دکتر آذرتاش آذرنوش ، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.
- ۱۲- جغرافیای اداری هخامنشیان ، (۱۳۷۹) آرنولد توین بی ، ترجمه همایون صنعتی زاده ، انتشارات موقوفه دکتر افشار.
- ۱۳- ایرانشهر بر مبنای جغرافیای موسی خورنی ، (۱۳۷۳) تالیف پروفیسور یوزف مارکوارت، ترجمه دکتر مریم میراحمدی ، انتشارات اطلاعات.
- ۱۴- حدودالعالم ، به تصحیح دکتر منوچهر ستوده ، انتشارات طهوری.
- ۱۵- الممالک و المسالک ، تالیف ابن خردادبه ، ترجمه حسین قره چانلو.
- ۱۶- جغرافیای تاریخی سرزمینهای خلافت شرقی ، (۱۳۸۳) تالیف گای لسترنج ، مترجم محمود عرفان ، انتشارات علمی و فرهنگی.
- ۱۷- جغرافیای مفصل ایران ، (۱۳۱۱) تالیف مسعود کیهان.